

Beleidsvisies, burgervisies en gedragingen

Beleidsvisies, burgervisies en gedragingen

Maatschappelijke opgave en urgentie

In een democratische rechtsstaat handelt de overheid op basis van een algemeen belang, waarbij ze ook rekening houdt met de belangen van minderheden. De aanpak van maatschappelijke opgaven kan alleen succesvol zijn als het overheidshandelen politiek of maatschappelijk gelegitimeerd is. Denk hierbij aan het bewaken van de veiligheid en rechtsstatelijkheid, het beschermen van klassieke en sociale grondrechten, het zorgen voor gelijke behandeling van burgers of het beschermen van kwetsbare groepen in de samenleving. Hier hoort ook bij dat de overheid gedrag stimuleert, corrigeert en bevordert, met als doel om participatie te bevorderen.

Bepaald gedrag van burgers is een noodzakelijke voorwaarde voor het realiseren van 'hogere' maatschappelijke doelen of waarden, zoals welvaart, duurzaamheid en gemeenschapszin of gelijke kansen. Zonder actieve aandacht voor scholing krijg je geen productieve bevolking. Zonder inzet op arbeid krijg je geen collectieve verzorging. Zonder mantelzorg krijg je een onbetaalbaar zorgstelsel. Zonder gezonde leefwijzen krijg je een ongezonde bevolking, die een lagere levensverwachting heeft en waarschijnlijk een grotere zorgvraag met zich meebrengt. En zonder inzet op en aandacht voor duurzaamheid krijg je geen leefbare wereld voor toekomstige generaties.

Natuurlijk zijn de uitkomsten op al die terreinen niet enkel het gevolg van overheidsbeleid. Ze worden ook beïnvloed door initiatieven die burgers en bedrijven zelf nemen en het gedrag dat daarmee samenhangt. Maar op elk van deze terreinen beoogt de overheid het gedrag van burgers te stimuleren, te stoppen of te veranderen. Dat gebeurt vanuit een algemeen belang of in het belang van specifieke groepen en doelen. Kijken we naar de werking, de effectiviteit en de legitimiteit van dat beleid, dan is duidelijk dat er nog een wereld te winnen valt. De uitvoering van beleid kan succesvol zijn wanneer de visies van de overheid en burger op een bepaalde manier met elkaar in overeenstemming zijn. Niet alleen met betrekking tot doelstellingen en onderliggende maatschappelijke problemen en opgaven, maar ook als het gaat om eigenaarschap en verantwoordelijkheidsverdeling in de praktijk (verbinding met het programma [Representatie en vertrouwen](#)).

Als het maatschappelijke belang van overheidsbeleid niet gevoeld wordt, kan de motivatie om het 'gewenste' gedrag te vertonen veel kleiner zijn en wellicht zelfs leiden tot het tegenovergestelde gedrag. Als burgers zich geen eigenaar of zich niet verantwoordelijk voelen voor de maatschappelijke opgave, zal de motivatie om gedrag te veranderen ook onvoldoende aanwezig zijn. Overigens kan een gedragsverandering dan wel na verloop van tijd (onder meer door gewenning en stapsgewijze overtuiging) plaatsvinden. Tegen het rookverbod in openbare gelegenheden en horeca bestond aanvankelijk veel protest, maar het leidde uiteindelijk wel tot forse gedragsveranderingen die uiteindelijk breed gedragen werden.

De politieke en maatschappelijke legitimiteit van beleidsinterventies lopen niet altijd gelijk op. Ditzelfde geldt voor theoretische verwachtingen ten aanzien van gedrag en gerealiseerd gedrag in de praktijk. Als overheidsinterventies aangrijpen op punten waarvoor burgers ongevoelig zijn of niet aangrijpen op punten waarvoor burgers juist wel gevoelig zijn ten aanzien van gedrag(sverandering), dan wordt het – zeker op termijn - lastig om de doelstellingen van het beleid in de praktijk te realiseren.

We gaan in dit programma voor een aantal maatschappelijke opgaven na wat de visies van overheid en burgers zijn op het belang, het eigenaarschap en de verantwoordelijkheidsverdeling van die opgaven. Maar ook hoe die visies door de tijd heen kunnen wijzigen en waardoor. Verder geven we inzicht in de beleidsparadigma's bij deze opgaven: vanuit welk denkframe kijkt de overheid naar het terrein en in hoeverre past dit bij de beelden en ideeën die burgers daarbij hebben? Zo overheerste de laatste jaren het idee van 'de burger als klant' in sectoren als zorg, sociale zekerheid en onderwijs. Dat veronderstelde dat burgers kunnen kiezen en zij daartoe voldoende en passende informatie tot hun beschikking hebben.

We onderzoeken enerzijds de inzichten over maatschappelijke opgaven en anderzijds het gedrag van burgers. Daarbij komt ook aan de orde hoe wisselende visies op de rol van burgers in de praktijk uitpakken (bijvoorbeeld: naast klant van dienstverlening kan iemand tegelijk worden beschouwd als afhankelijke patiënt of als familielid van wie eigen verantwoordelijkheid bij het geven van

mantelzorg wordt verwacht). Dit zegt iets over de empirische houdbaarheid van de visies. De resultaten van dit onderzoek bieden inzicht in en dragen bij aan verklaringen voor (een gebrek aan) legitimiteit/werking/effectiviteit van inspanningen door de overheid. Daarmee brengen de inzichten die voortkomen uit dit programma voeding voor of verdieping op de resultaten van andere programma's.

Doel

Dit programma onderzoekt de samenhang en overeenkomstigheid tussen de visies van burgers en overheid. Hierbij gaat het om de visies op een aantal maatschappelijke opgaven, op bijbehorende overheidsinterventies, op beoogd gedrag van burgers, op verantwoordelijkheidsverdeling en op eigenaarschap. Het doel is inzicht te krijgen in de werking van de overheidsinterventies in de praktijk en te kunnen verklaren waarom interventies al dan niet succesvol zijn. Dit draagt bij aan inzicht in en mogelijke handvatten voor beleid.

Toepassing

Het vraagstuk is in principe toepasbaar op elke collectieve opgave die gedragsverandering bij burgers beoogt. Omwille van focus en realiseerbaarheid kiezen we er zes, waarvan we verwachten dat ze de samenleving de komende jaren voor substantiële uitdagingen stellen en zowel politieke, beleidsmatige als maatschappelijke discussies opleveren:

1. Duurzaamheid
Opgave: gebruik van duurzame energie, mobiliteit
2. Gezond leven
Opgave: gezond ouder worden, preventie en gezonde leef- en woonomgeving
3. Zorg verlenen
Opgave: zelfredzaamheid, zorg verlenen aan (hulpbehoevende) naasten
4. Leven lang leren
Opgave: ontwikkelen en bijhouden van *human capital* gedurende het leven
5. Bestaanszekerheid
Opgave: baankansen en inkomensbescherming creëren
6. Innovatie en ondernemerschap
Opgave: vernieuwing creëren, economische groei met brede welvaart als focus

De specifieke opgaven per thema zijn in wezen onderdeel van het onderzoek. Deze worden per thema door het programma ingevuld. Bovenstaande is een indicatie van waar het over gaat.

Gegeven de grootte van de opgaven en de maatschappelijke discussies en impact daarvan starten we dit programma met de opgaven rondom duurzaamheid, gezond leven en een leven lang leren. Daarna volgen de opgaven op de andere thema's (in willekeurige volgorde).

De verwachting is dat met de inzichten op deze thema's een beter beeld gevormd kan worden over de oorzaken van succes of falen van beleidsinterventies gericht op gedrag en gedragsverandering.

Richtinggevende vragen per opgave/thema

1. Wat is de visie van de overheid op de maatschappelijke opgave, het belang van de opgave en het benodigde gedrag van burgers daaromtrent? En wat zijn de achterliggende redenen daarvoor?
2. Wat is/zijn de visie(s) van burgers op de opgave, het belang daarvan, het benodigde gedrag van burgers daaromtrent (al dan niet in interactie met elkaar) en het door de overheid gewenste gedrag van hen?
3. In hoeverre vallen deze visies samen? Hoe zijn eventuele verschillen te verklaren?
4. Wat betekenen discrepanties of overeenkomsten in visies voor de legitimiteit en effectiviteit van overheidsinterventies op de opgave?
5. Welke paradigma's (de normatieve uitgangspunten en waarden waarop visies veelal gestoeld zijn) liggen ten grondslag aan beleid dat gericht is op realisatie van de opgave – in het bijzonder ten aanzien van gedrag en gedragsbeïnvloeding? Wat zeggen deze paradigma's over eigenaarschap en verantwoordelijkheidsverdeling tussen verschillende actoren (burgers, rijksoverheid, decentrale overheden, bedrijven, maatschappelijk middenveld, uitvoeringsorganisaties)?

6. In hoeverre sluiten die visies aan bij ideeën en wensen van burgers? Hoe kijken zij aan tegen eigenaarschap en verantwoordelijkheidsverdeling?
7. In hoeverre sluiten de paradigma's aan bij werkelijk gedrag van burgers? Wat zegt dit over de empirische kracht en houdbaarheid van de paradigma's?
8. Wat betekenen discrepanties en overeenkomsten hierin voor de werking van overheidsinterventies? Hoe wordt hier in de praktijk mee omgegaan en hoe zijn negatieve gevolgen van eventuele discrepanties te verminderen?
9. Welke handvatten bieden wetenschappelijke inzichten ten aanzien van bevordering van gedrag met het oog op de opgave?
10. Hoe verhouden de gehanteerde paradigma's zich tot toekomstige ontwikkelingen rondom de opgave – in het bijzonder in het licht van internationalisering en technologisering? Welke aanpassingen van paradigma's zijn nodig? Wat betekent dit voor het beleid?